

dr inż. Karolina Mroczyńska

Uniwersytet Kazimierza Wielkiego w Bydgoszczy

Funkcje oceniania szkolnego w edukacji matematycznej z perspektywy studentów przygotowujących się do wykonywania zawodu nauczyciela

Streszczenie

Ocena szkolna odgrywa niezwykle istotną rolę w procesie nauczania i uczenia się, zarówno w sensie dydaktycznym, jak i wychowawczym. Ponadto, pełni ona określone funkcje, które są niezwykle ważne dla ucznia i nauczyciela. Sam proces oceniania zawsze budził też kontrowersje, stąd powstały i wciąż powstają różne koncepcje tego procesu. Ocenianie może w takim samym stopniu motywować, jak i zniechęcać do podejmowania kolejnych wysiłków. Dlatego też ocenianie jest ważnym zagadnieniem w edukacji studentów przygotowujących się do wykonywania zawodu nauczyciela. W niniejszym artykule, na podstawie przeprowadzonych wywiadów ze studentami matematyki, dokonano analizy znaczenia funkcji oceniania w edukacji matematycznej.

Wprowadzenie

Znaczącą rolę w procesie nauczania odgrywa ocena szkolna, która powinna trafnie odzwierciedlać wiedzę i umiejętności ucznia. Sam proces oceniania, jako jedno z ogniw nauczania, jest niezwykle trudny dla nauczyciela, wymaga bowiem nie tylko wiedzy merytorycznej z nauczanego przedmiotu oraz przepisów prawa oświatowego, ale również wiedzy i doświadczenia pedagogiczno-psychologicznego, a także ciągłego dokształcania się. Ponadto ocenianie uznaje się za najbardziej sporne, kłopotliwe, ciągle aktualne i ważne zagadnienie zarówno w świetle badań naukowych, jak i powszechnie rozumianym szkolnictwie. Zdumiewa różnorodność i zarazem rozbieżność poglądów na ten temat: od całkowitej negacji powiązanej z ostrą krytyką aż do nadmiernego eksponowania roli oceniania w procesie kształcenia¹. Według *Słownika języka polskiego PWN* ocena, w odniesieniu do edukacji, znaczy „umowny sposób zakwalifikowania pracy i postępów ucznia lub studenta”, w szerszym rozumieniu „opinia o czymś lub o kimś dokonana w wyniku analizy, określenie rozmiaru lub zakres czegoś”². Zatem bez wątpienia ocena zawiera w sobie element wartościujący i informacyjny. Racinowski definiuje ocenę jako pomiar skutku działania i porównanie tego skutku z celem, wzorem czy też ideałem wychowawczym³.

¹ A. Morawska, s. 196.

² <https://sjp.pwn.pl/sjp/ocena;2492427.html> [dostęp: 30.06.2023].

³ S. Racinowski, s. 7.

Według Okonia ocena szkolna to ustosunkowanie się nauczyciela do osiągnięć ucznia, czego wyrazem może być określony stopień szkolny albo opinia wyrażona w formie pisemnej lub ustnej, a także zewnętrzne objawy zachowania się nauczyciela, takie jak mimika czy gesty⁴.

Bruner natomiast definiuje ocenę jako sprawdzanie, czy uczeń posługuje się wiadomościami w sposób adekwatny do zadania⁵. Rozumienie brunerowskie pojęcia oceny jest właściwe dla edukacji matematycznej. Według *Słownika języka polskiego PWN* ocenianie jest definiowane jako „określanie rozmiaru lub zakresu czegoś, wydawanie opinii o kimś lub o czymś, w najprostszym rozumieniu postawienie oceny uczniowi w szkole”⁶. Konarzewski zwrócił uwagę na trzy istotne aspekty oceniania: informacyjny, ekspresyjny i normatywny. Uważał, że ocena przynosi pewną informację o ocenianym obiekcie, wyraża stosunek ocenającego do obiektu i zawiera zalecenie, jak postępować wobec obiektu. Ocena informuje o pozycji ocenionego obiektu wśród innych obiektów pod danym względem, a czyni to dzięki czynności pomiaru⁷. Należy jednak zwrócić uwagę, że ocenianie szkolne ma na celu zarówno rozwój intelektualny ucznia, jak i wspomaganie jego całościowego rozwoju oraz powinno motywować ucznia do dalszej aktywności poznawczej. Ponadto współcześnie każdy człowiek uczący się potrzebuje informacji zwrotnej o swoich osiągnięciach czy umiejętnościach; takiego feedbacku oczekują zarówno uczniowie, jak i ich rodzice. Zatem problem tkwi nie tyle w tym, czy oceniać osiągnięcia ucznia – choć są zwolennicy całkowitego odejścia od oceniania w szkole – ile w tym, w jaki sposób to robić, by uniknąć rozlicznych pułapek, jakie niesie za sobą realizacja tego procesu⁸. Niewątpliwie fundament, na podstawie którego tworzone są zasady oceniania w szkole, stanowi Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 22 lutego 2019 roku w sprawie oceniania, klasyfikowania i promowania uczniów i słuchaczy w szkołach publicznych. Dla studentów tworzone są odrębne zasady oceniania; każda uczelnia ustanawia je zgodnie z własnym statutem. Jednak funkcje oceniania wciąż są te same, zarówno dla uczniów, jak i studentów. Trudność oceniania polega na tym, że jeżeli ocena ma spełniać właściwe funkcje, nauczyciel musi wykazać inwencję i obiektywizm, a jednocześnie uwzględnić złożone kryteria, by ocena była miarą tego, co mierzyć powinna. W literaturze naukowej rozważanych jest wiele typologii funkcji oceniania. Gallowey sformułował trzy funkcje oceniania: przewidywanie i selekcja, wywoływanie maksimum pożądanych zmian u poszczególnych uczniów, wprowadzenie informacji oceniającej w formie korygującego sprzężenia zwrotnego⁹. Hudańska zaś uważa, że ocenianie jako integralna część procesu uczenia i nauczania powinno służyć wspieraniu szkolnej kariery uczniów i ich motywowaniu oraz gromadzeniu informacji zwrotnej¹⁰. Na potrzeby badania odwołano się do funkcji oceniania według Kosińskiej:

⁴ U. Stępień, s. 323.

⁵ J.S. Bruner, s. 51.

⁶ <https://sjp.pwn.pl/sjp/ocena;2492427.html> [dostęp: 30.06.2023].

⁷ U. Stępień, s. 323.

⁸ G. Szyling, s. 15.

⁹ Ch. Gallowey, s. 34.

¹⁰ I. Hudańska, s. 17.

F1. Poznanie własnych możliwości – poddając się ocenianiu, uczeń dowiaduje się, jaki posiada zakres wiedzy z danej dziedziny, jakie musi nabyć umiejętności i co jeszcze powinien zrobić, aby podnieść swój poziom wiedzy.

F2. Rozwój psychospołeczny – ocena ma wpływ na określenie siebie w stosunku do innych osób w tej samej grupie społecznej.

F3. Budowanie właściwej motywacji – wystawienie i skomentowanie oceny przyczynia się do wzbudzenia nadziei, że może być lepiej przy spełnieniu określonych warunków.

F4. Kształtowanie zainteresowań.

F5. Nabywanie wiedzy – stan wiedzy i umiejętności musi być co jakiś czas sprawdzany i oceniany, aby uczeń zdawał sobie sprawę z własnych możliwości, predyspozycji oraz by mógł podnosić poziom swoich kwalifikacji i kompetencji w danym zakresie¹¹.

Cel, opis i analiza badania

Celem badania była analiza funkcji oceniania szkolnego z perspektywy studentów matematyki przygotowujących się do wykonywania zawodu nauczyciela. W maju 2023 roku przeprowadzono wywiady z sześcioma studentami matematyki, którzy realizują moduł przygotowujący do wykonywania zawodu nauczyciela matematyki. Studenci owi zrealizowali blok przedmiotów pedagogiczno-psychologicznych oraz podstawy dydaktyki i dydaktykę przedmiotu matematyka. Odbyli również w formie stacjonarnej 60 godzin praktyki w szkole podstawowej, obserwując 20 godzin lekcji matematyki i przeprowadzając 16 godzin lekcji matematyki. Podczas praktyki mieli możliwość przeprowadzania i oceniania kartkówki, sprawdzianów, oceniania zadań domowych oraz innych form aktywności uczniów. Studenci wiedzę teoretyczną na temat oceniania zdobyli w toku studiów. Jako narzędzie badawcze wybrano wywiad, bowiem obecnie żyjemy w społeczeństwie wywiadu, a nasze wyobrażenia o sobie oraz otaczającym nas świecie są kształtowane w interakcjach społecznych¹². Użyto wywiadu standaryzowanego, tzn. takiego, w którym kolejność zadawanych rozmówcom pytań jest ściśle określona. Zadano 12 pytań, do czterech pytań użyto pomocniczych fiszek, ułatwiających respondentom wypowiedzenie się. Pierwsze dwa pytania (1, 2) miały na celu podanie skojarzenia ze słowami: *ocena* oraz *ocenianie*. Udzielono następujących odpowiedzi zestawionych w tabeli 1.

Tabela 1. Skojarzenia respondentów ze słowami *ocena* oraz *ocenianie*

ocena	ocenianie
stopień opanowania wiadomości/umiejętności	weryfikacja
stres	poczucie niesprawiedliwości
coś negatywnego	rywalizacja, faworyzacja
wartość	wycena umiejętności
kolejność	ustawianie kolejności
rezultat, szkoła	ranking, forma wyścigu

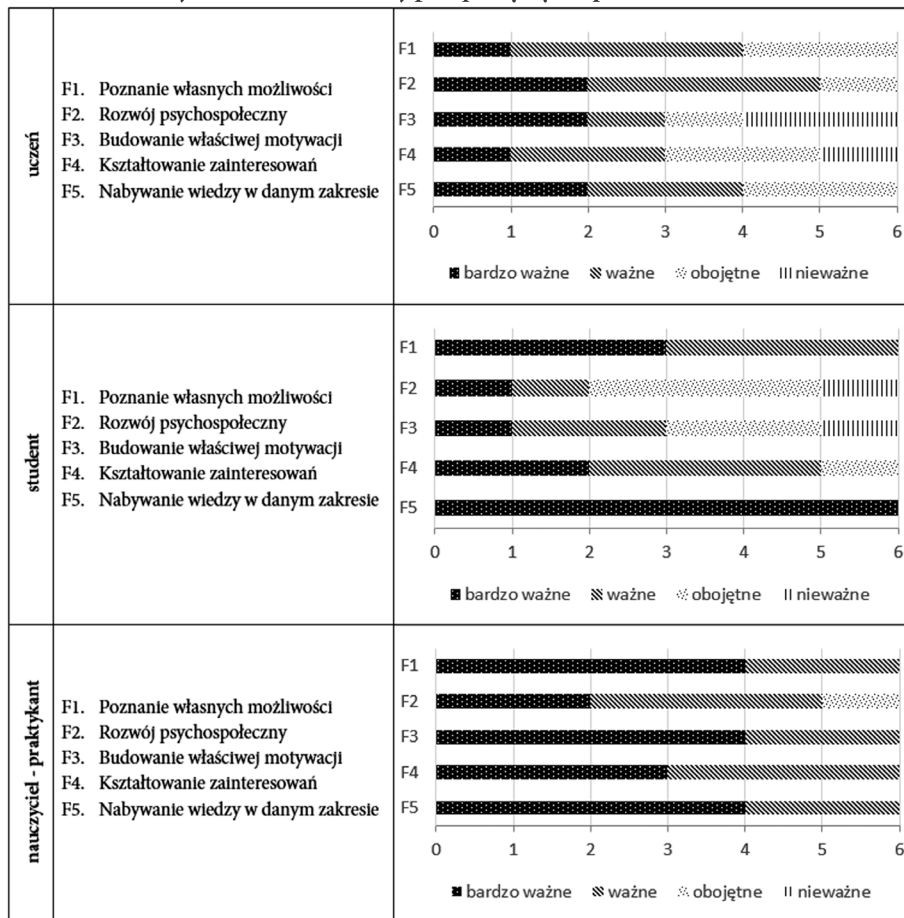
¹¹ E. Kosińska, s. 87.

¹² J. Jemielniak, s. 111.

Dwie osoby na sześć osób podały negatywne skojarzenia z tymi słowami, co miało również przełożenie na kolejne wypowiedzi tych osób. Z tabeli wynika, że skojarzenia tych dwóch słów są ze sobą skorelowane, co świadczy o spójnym ich rozumieniu.

Trzy kolejne pytania (3, 4, 5) – kluczowe dla wywiadu – były związane z określeniem ważności funkcji oceniania zdefiniowanych przez Kosińską¹³. Użyto czterostopniowej skali: bardzo ważne, ważne, obojętne, nieważne. W tabeli 2 odpowiedzi respondentów przedstawiano na wykresie. Analizując odpowiednie słupki w trzech kolejnych wierszach, można zauważyć, jak zmienia się znaczenie poszczególnych funkcji oceniania w zależności od perspektywy, w jakiej znajduje się respondent. Jednocześnie można zauważyć, jaki wpływ na odpowiedzi ma dojrzałość społeczna i emocjonalna oraz wiedza i doświadczenie zdobywane w trakcie edukacji.

Tabela 2. Funkcje oceniania z różnej perspektywy respondentów

¹³ E. Kosińska, s. 87.

Z perspektywy respondenta jako ucznia ocena pełniła funkcję określania pozycji w klasie, następnie nabywania wiedzy, poznania własnych możliwości oraz określenia pozycji w klasie. Respondent jako student, ocenianie traktuje jako ocenę nabytej wiedzy. Z kolei z perspektywy praktykanta, respondenci wszystkie funkcje oceniania uznali za bardzo ważne lub ważne.

Pytania 6 i 7 miały na celu określenie, w skali pięciostopniowej, poczucia sprawiedliwości oceniania. Respondenci jako uczniowie mieli niższe poczucie sprawiedliwości oceniania w porównaniu z obecnym statusem studenta. Mianowicie średnia ocena poczucia sprawiedliwości, gdy byli uczniami, wyniosła 3,17, natomiast jako studentów – 4,33.

Niewątpliwie oczekiwanie na ocenę jest pewnego rodzaju przeżyciem dla każdego. Dlatego kolejne cztery pytania (8, 9, 10, 11) związane były z odczuwanymi emocjami, gdy respondenci otrzymywali ocenę zadowalającą oraz ocenę niezadowalającą. Dokonano analizy z dwóch perspektyw: ucznia oraz studenta.

W tabeli 3 ujęto odpowiedzi respondentów; jeśli odpowiedzi się powtarzały, to podano ich krotność.

Tabela 3. Zestawienie emocji respondentów w zależności od otrzymanej oceny

	ocena zadowalająca	ocena niezadowalająca
uczeń	<ul style="list-style-type: none"> • satysfakcja 4x, radość 2x, • szczęście, entuzjazm, spokój, • ulga, że nie muszę już więcej nic robić, • poczucie niepewności, co powiedzą inni 	<ul style="list-style-type: none"> • smutek 3x, żal, złość, poczucie porażki, • przygnębienie, brak spełnienia, • stres przed poinformowaniem rodziców, brak motywacji, poczucie niesprawiedliwości, • motywacja do poprawy, • presja otoczenia
student	<ul style="list-style-type: none"> • radość 2x, satysfakcja, ulga, spokój, zadowolenia, szczęście, • poczucie dumy, zadowolenie z siebie, motywacja do dalszej nauki, • chęć pogłębiania dalszej wiedzy z przedmiotu 	<ul style="list-style-type: none"> • smutek 2x, żal, złość, przygnębienie, frustracja, • była to tylko dla mnie wiadomość, że muszę więcej pracować nad danym przedmiotem, • załamanie psychiczne, • kiedyś smutek, natomiast teraz wiara w to, że następnym razem się uda, • poirytowanie, połączone z tym, że się poprawię

Wypowiedzi respondentów były skorelowane z dwoma pierwszymi pytaniami, gdyż ten, dla kogo ocena i ocenianie mało negatywne znaczenie, określał swoje emocje następująco: *poczucie niepewności, co powiedzą inni, poczucie niesprawiedliwości, presja otoczenia, stres przed poinformowaniem rodziców.*

Pytanie 12 miało na celu przedstawienie stanowiska studentów, po pierwszej praktyce w szkole, na temat sposobu oceniania uczniów, co jak wcześniej wspomniano, w obecnych czasach jest tematem wielu dyskusji, zarówno w gronie naukowców, jak i nauczycieli oraz rodziców. Respondenci mieli do wyboru sześć odpowiedzi, przy czym mogli zaznaczyć więcej niż jedną.

1. Jestem zdecydowanym zwolennikiem oceniania wyrażonego w stopniach.
2. Jestem zdecydowanym zwolennikiem oceny opisowej.
3. Jestem zwolennikiem oceny wyrażonej stopniem i oceny opisowej.
4. Uważam, że ocenianie (w stopniach lub opisowe) jest niezbędne do nauczania matematyki, ale są przedmioty w szkole, które nie wymagają oceny.
5. Nie mam wyrobionej opinii na temat najlepszego sposobu oceniania.
6. Uważam, że mogłaby istnieć szkoła bez ocen.

Cztery osoby wybrały odpowiedź 4., dwie osoby odpowiedź 1., jedna osoba wybrała odpowiedź 2. oraz jedna osoba wybrała odpowiedź 3. Spośród sześciu respondentów tylko jedna osoba nie podjęła się wyrażenia opinii na temat sposobu oceniania – wybrała bowiem odpowiedź 5. Natomiast nikt nie zaznaczył odpowiedzi 6., która była istotna w tym badaniu, szczególnie jeśli będziemy rozważać edukację matematyczną.

Wnioski

Analiza wypowiedzi respondentów pozwala na sformułowanie następujących wniosków:

1. Respondenci w większości mają poprawne skojarzenie z pojęciem *ocena*, jednak dla 1/3 *ocena* ma negatywne znaczenie. Natomiast proces oceniania kojarzą z ustawianiem kolejności, czyli nie ma indywidualnego podejścia do ucznia, lecz segregowanie według wiedzy całej klasy. Jest to niepokojące, ponieważ nie to jest głównym celem oceniania w szkole.
2. Określanie ważności funkcji oceniania zależy u respondentów od pełnionej roli. Jako uczniowie, respondenci ocenianie łączyli głównie z rankingiem, jakie zajmują miejsce w klasie, dopiero na drugim miejscu stawiali nabywanie wiedzy. Jako studenci zmienili swój punkt widzenia, ponieważ już nie był/nie jest dla nich ważny ranking. Teraz liczy się dla nich zdobywanie wiedzy i rozwijanie zainteresowań. Ocenianie dla większości nie miało funkcji motywującej. W roli przyszłych nauczycieli matematyki mieli pełną świadomość, że wszystkie funkcje oceniania są dla nich ważne, ponieważ w ten sposób mają właściwe całościowe podejście do ucznia, dbając jednocześnie o jego rozwój intelektualny, emocjonalny i społeczny.
3. Emocje towarzyszące respondentom po otrzymaniu oceny zadowalającej albo niezadowolającej określili standardowo i adekwatnie. Jedna z wypowiedzi, mianowicie: *kiedyś smutek, natomiast teraz wiara w to, że następnym razem się uda*, jest szczególnie ważna, ponieważ pokazuje poziom rozwoju psychiczno-emocjonalnego na etapie studiów. Może warto zastanowić się, czy negatywne oceny stawiane uczniom szkół podstawowych nie powodują negatywnej motywacji i nie czynią więcej szkody niż pożytku.
4. Studenci, mimo panującego obecnie medialnego trendu odchodzenia od ocen, są zwolennikami stawiania ocen w obu formach, tzn. w postaci stopnia lub oceny opisowej. Zdecydowanie wszyscy opowiedzieli się za stanowiskiem, że nie może istnieć szkoła bez ocen. To po części związane jest z przedmiotem, którego w przyszłości mają uczyć, bowiem nauczanie matematyki zawsze będzie nierozdzielnie związane z wystawianiem ocen.

Podsumowując powyższą analizę wywiadów, można stwierdzić, że inne znaczenia funkcji oceniania są ważne, gdy jest się uczniem, i inne, gdy jest się studentem, który nadal podlega procesowi oceniania, oraz inne studenta-praktykanta, który miał już możliwość oceniania uczniów podczas swojej pierwszej praktyki w szkole. Matematycznie można je ująć w postaci poniższych implikacji:

I.

$$\{ \text{ocena z perspektywy ucznia} \} \Rightarrow \left\{ \begin{array}{l} \text{nabywanie wiedzy} \\ \text{określenie siebie w stosunku do innych istotne} \end{array} \right\}$$

II.

$$\{ \text{ocena z perspektywy studenta} \} \Rightarrow \left\{ \begin{array}{l} \text{nabywanie wiedzy} \\ \text{kształtowanie zainteresowań} \\ \text{określenie siebie w stosunku do innych nieistotne} \end{array} \right\}$$

III.

$$\left\{ \begin{array}{l} \text{ocena z perspektywy} \\ \text{studenta – praktykanta} \end{array} \right\} \Rightarrow \left\{ \begin{array}{l} \text{nabywanie wiedzy} \\ \text{poznanie swoich możliwości} \\ \text{budowanie właściwej motywacji} \\ \text{kształtowanie zainteresowań} \end{array} \right\}$$

Dyskusja na temat konieczności stawiania ocen wciąż będzie trwała, zarówno w mediach społecznościowych, jak i badaniach naukowych. Mimo to studenci przygotowujący się do wykonywania zawodu nauczyciela jednoznacznie wypowiedzieli się, że edukacja matematyczna bez oceniania jest niemożliwa.

Bibliografia

- Bruner J.S., *Proces kształcenia*, PWN, Warszawa 1964.
 Galloway Ch., *Psychologia uczenia się i nauczania*, PWN, Warszawa 1998.
 Hudańska I., *Szkolny system oceniania. Wskazówki dla rad pedagogicznych*, Oficyna Wydawnicza G & P, Poznań 1999.
 Jemielnik D., *Badania jakościowe. Metody i narzędzia*. Tom 2, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2012.
 Kosińska E., *Ocenianie w szkole*, Rubikon, Kraków 2000.
 Morawska I., *Ocenianie w szkole jako komunikacja interakcyjna* [w:] *Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska, Lublin – Polonia* vol. IV, section n 2019, s. 195–210.
 Racinowski S., *Problemy oceny szkolnej*, PZWS, Warszawa 1996.
 Stępień U., *O ocenieniu w edukacji wczesnoszkolnej raz jeszcze* [w:] „Nauczyciel i Szkoła” 3–4 (16–17), 322–333.
 Szyling G., *Nauczycielskie praktyki oceniania poza standardami*, Oficyna Wydawnicza Impuls, Kraków 2011.
<https://sjp.pwn.pl/sjp/ocena;2492427.html> [dostęp: 30.06.2023].